

Renda senyorial i evolució agrícola a les Terres de l'Ebre: la batllia de Miravet als segles xvii i xviii

Manorial income and agricultural development in the Terres de l'Ebre: the borough of Miravet in the 17th and 18th centuries

*Josep Cañabate Fortuño*¹

Resum

Durant els segles xvii i xviii la batllia de Miravet es va veure marcada per diferents esdeveniments que van transformar el seu sistema senyorial i la seva evolució econòmica. Les guerres dels Segadors i de Successió van generar episodis crítics que van fer retrocedir els ingressos i el desenvolupament agrícola. En la segona meitat del segle xviii es va esdevenir una expansió dels cultius i la producció que va millorar els recursos. L'expansió de la vinya i l'olivera seria un dels motors bàsics d'aquesta evolució a l'alça, juntament amb la proliferació d'altres cultius, tant de secà com de regadiu, i de petites manufactures artesanals que generaven una major pluriactivitat familiar. El poder senyorial va deixar que arrendataris i companyies comercials monopolitzessin part dels beneficis i de la seva comercialització, fins que a principis del segle xix tot el sistema va començar a desestabilitzar-se, fet que ja marcava el seu final.

Paraules clau: renda, delme, propietat, heretat, agricultura.

Abstract

During the 17th and 18th centuries, the borough de Miravet was marked by different events that transformed its manorial system and economic development. The Catalan Revolt and the War of Spanish Succession generated critical episodes that pushed back revenue and agricultural development. The second half of the eighteenth century saw an expansion of crops and production that improved resources, with grapevines and olive trees behind the basic drive of this upward trend, along with the proliferation of other crops and small craft manufacturing activities that generated greater family pluriactivity. Mano-

1. ORCID: 0000-0002-1292-9824. Doctor en història, Universitat de Barcelona. Adreça electrònica: jcf1756@gmail.com. Rebut: XI/2019. Avaluat: XII/2019. Versió definitiva: II/2020.

rial power allowed commercial entities to monopolize some of their profits and sales, until the beginning of the 19th century, when these systems began to destabilize and meet their end.

Keywords: income, tithe, property, inheritance, agriculture.

El sud del Principat, dins de l'anomenada Catalunya Nova, va presentar unes dinàmiques senyoriales diferenciades marcades per la seva forma d'ocupació després de la conquesta cristiana. Es van configurar amplis dominis sota ordes religiosos, dels quals la batllia de Miravet seria un clar exemple. L'orde del Temple, després de la conquesta i recepció del territori el 1153, va distribuir la població en les diferents viles a través de cartes de poblament, en les quals s'establien els nous vassalls i els drets i deures amb el senyor. Aquest cedia el domini útil de les seves terres als vassalls, que hi quedaven subjectes, tot i que eren lliures.² En algunes poblacions s'establí la porció de terra que rebria cada poblador i el cens anual que havia de satisfer; en altres només havien de pagar el cens general pels termes o els delmes i primícies.³ En els capbreus, ja sota administració dels cavallers de l'orde de l'Hospital, es van acabar de fixar quins eren tots els drets i deures establerts, les rendes que percebia el senyor, les propietats i els monopolis que tenia en cada municipi, i el sistema de cessió sobre els particulars.⁴

La batllia de Miravet s'estenia dins de les comarques actuals de la Ribera d'Ebre i de la Terra Alta. Ocupava, a l'est, tota la zona sud de la cubeta de Móra i, cap a l'oest, gran part de l'altiplà terraltenc fins a la frontera amb l'Aragó.⁵ Estava formada pels municipis actuals de Batea, Benissanet, Corbera, Gandesa, Ginestar, Miravet, el Pinell de Brai, la Pobla de Massaluca i Rasquera. Ocupava uns 416 km² en forma diagonal, anava de les ribes de l'Ebre a l'Algars, amb amplis territoris que passaven del ric regadiu al secà i a muntanyes molt rocoses. Era un gran domini senyorial a mig camí entre Lleida, Tortosa, Tarragona i Saragossa, amb unes comunicacions basades en el transport fluvial per l'Ebre i amb connexions terrestres amb la zona del Matarranya, a l'oest, i amb Reus, a l'est. Aquestes comunicacions estaven marcades per forts accidents geogràfics que les dificultaven i donaven major pes a la navegació pel riu i als camins cap a l'Aragó.⁶

Després de l'abolició dels templers, el gran castellà d'Amposta, en representació de l'orde de l'Hospital, va posseir des de 1317 tots els termes i propietats de la batllia de Miravet,⁷

2. Serrano (2000: 499). Les cartes de poblament determinaven que els pobladors eren lliures, però en rebre els béns sobre els quals el senyor tenia el domini directe, hi quedaven subjectes. Podien abandonar el territori, però si ho feien sense llicència del senyor, perdien el bé concedit.

3. A Gandesa (1192 i 1194) i Batea (1205) havien de satisfer un cafís de gra per parellada; al Pinell (1207) pagaven el cens general; a Rasquera (1206) només havien de satisfer els delmes i les primícies.

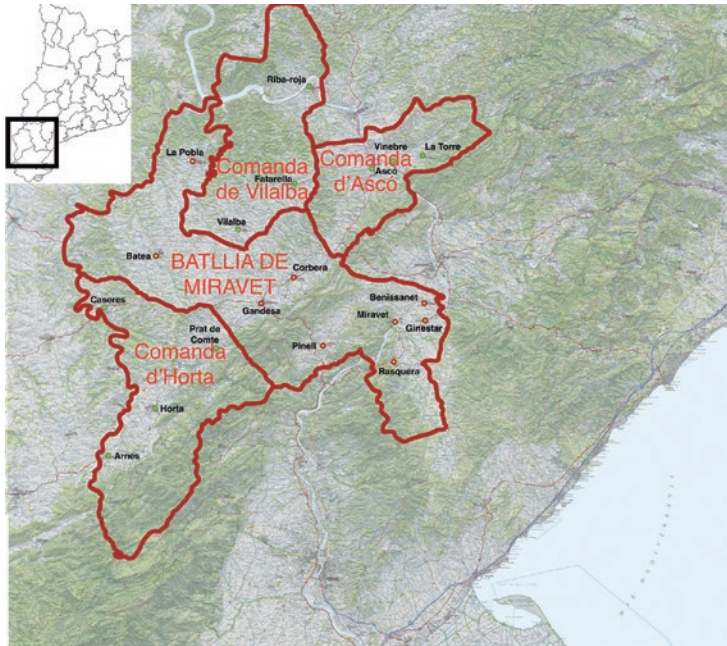
4. Archivo Histórico Nacional (AHN), Ordenes Militares, L. 1849, 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856 i 1857.

5. Iglésies (1966: 20-31).

6. Serrano (2000: 29-34).

7. AHN, OM, C. 610, 10.

Mapa 1
Situació geogràfica de la batllia de Miravet i comandes veïnes de l'orde de l'Hospital

reservada com un domini directe i cambra especial. Tenia tota la jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, i el mixt imperi. Va heretar els poders dels templers i els va fixar en la concessió dels Costums de Miravet el 1319.⁸ El 1610, amb l'expulsió dels moriscos, les noves cartes de poblament van aportar algunes modificacions en la relació amb els habitants de Miravet i Benissanet,⁹ les úniques viles afectades per aquest procés. Les cartes van servir per fixar les condicions jurídiques i formes d'establiment, una renovació sobre el control dels vassalls i de les rendes de l'orde.¹⁰ Aquest procediment i els episodis històrics del període, com la Guerra dels Segadors i la pesta del 1650,¹¹ o la Guerra de Successió,¹² van marcar la forma de domini i la seva evolució agrícola i econòmica.

8. Valls (1992).

9. A Benissanet la nova carta de poblament es va atorgar el 1611 i a Miravet, el 1623. Ortega (1990: 67-85), Ortega (1988: 177-207).

10. Font (1983: 62).

11. Querol i Muñoz (2004: 217-229), Castells (1987: 108-109), Maiso (1987: 136-143). És complicat conèixer l'afectació real sobre els habitants de la senyoria a causa de les mancances documentals.

12. Espino (2011: 271-285).

A través dels capbreus i altres fonts complementàries es pot mostrar com van evolucionar les rendes senyoriales, l'estructura de la propietat i la producció durant els segles xvii i xviii. Dues centúries de grans canvis i transformacions, fonamentals en l'evolució de Catalunya i d'aquests espais situats al sud. La major quantitat i qualitat dels fons documentals permet analitzar millor tots els processos que hi van succeir i les seves pròpies particularitats. S'aprofundeix en l'evolució senyorial de la batllia i dels seus recursos econòmics, directament vinculats en una societat agrícola. S'arriba a inicis del segle XIX i la Guerra del Francès,¹³ amb les darreres transformacions i la fi del règim i sistema establert des d'època medieval. Així, podem analitzar aquest domini senyorial en un entorn poc estudiat des d'aquesta perspectiva i mostrar les seves peculiaritats i vinculacions amb altres espais i investigacions.

Les rendes senyoriales

El senyor tenia un conjunt de drets i propietats que li proporcionaven un seguit de rendes. Per poder-les estudiar s'han utilitzat les seves descripcions i els capbreus que va realitzar durant els segles xvii i xviii.¹⁴ Les rendes provenien dels delmes, les propietats mensuals, els monopolis senyoriales i tot un conjunt de drets, com ara el *ius capelli*, el cens pel terme, la fadiga, el lluïisme, la corredoria, el pes, el lloçol, el barcatge, la mesada del vi, la llibertat de moldre grans, el morabatí i l'almud de missatge. Als beneficis s'hi sumaven els ingressos provinents de les confessions particulars. Eren un conjunt de pagaments que el senyor percebia en espècie o en moneda, segons el mètode aplicat, a través d'uns sistemes de control que volien evitar el frau. Alguns d'aquests drets, beneficis i propietats estaven cedits o van acabar arrendats a particulars, encarregats de la seva recaptació a canvi d'un pagament determinat al senyor.

Els delmes i les primícies aportaven a la batllia la major part dels ingressos que rebia el castellà d'Amposta. En el conjunt de la senyoria s'havien de satisfer els delmes per grans menuts i grossos, oli, vi, cebes, alls, llegums, cànem, lli, safrà, figues, moreres, garrofes, corders i cabrits; i per les cases que criaven polls, truges, mules, pollins, rossins i vedells. Els vassalls havien de pagar la vuitena, la desena, la tretzena o la vintena part dels fruits, segons el producte i la vila, import marcat des de l'establiment medieval i recollit posteriorment en els capbreus.¹⁵ La majoria dels delmes sobre els cultius havien de satisfer la desena part en el conjunt de la batllia, amb algunes diferències per productes i viles. Al Pinell de Brai la majoria pagaven la vintena; a Ginestar i Rasquera, la vuitena, com una part del ter-

13. Sánchez (2016: 79-88), Vinaixa (2016: 106-108).

14. Descripcions de les rendes de la batllia de Miravet i altres documents relacionats: AHN, OM, C. 8259(1), 1, 2, 3, 4; 8260(2), 34(1), 34(2); 8263, 15, 16, 23; 8264, 8, 9, 11, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 32, 39, 40, 41, 57, 59; 8265(1), 3, 15, 16, 21, 22, 23, 26, 29, 30, 31, 37; 8265(2), 46, 59, 62, 64, 77, 80, 81. Capbreus dels anys 1605, 1655, 1702, 1732 i 1752 i 1781: AHN, OM, L. 1849, 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856 i 1857.

15. Serrano (2000: 533-534). Els criteris per establir els diferents percentatges dels delmes obeïen a la possible productivitat del territori per al qual es volia atreure nous habitants i garantir l'explotació agrícola.

me de Corbera. A Miravet i Benissanet és on hi havia més varietat, amb productes delmats la quarta, la sisena, la vuitena i la desena part; segons diverses fonts documentals, els delmes de la quarta serien sobre les zones properes al riu, la sisena per a l'horta i la vuitena per al secà.¹⁶ Els corders i cabrits tributaven la desena, menys a Benissanet, on era la quinzena, i a Ginestar i Rasquera, la vuitena. Aquest delme es cobrava sobre totes les bèsties disponibles, mentre que pel que fa a la resta d'animals pagaven per la cria. Les cases que tenien polls havien de donar un pollastre, menys a Gandesa, que eren tres ous o dos diners. Per cada lletigada de porcs pagaven la primera truja que naixia a Corbera, i a Rasquera, mig porcell. Si criava una mula, un pollí, un rossí o un vedell, havien de satisfer una gallina, i a Corbera, sis diners; aquesta població és l'única on s'imposaven tres diners sobre els rucs.

Quadre 1
Percentatges dels delmes a la batllia de Miravet

Delmes	Gandesa	Batea	Corbera	Pobla	El Pinell	Miravet	Benissanet	Ginestar	Rasquera
Grans	10a	10a	8a/10a	10a	10a	4a/6a/8a	4a/6a/8a	6a/8a	8a
Llegums	10a	13a	8a/10a	10a	10a	4a/6a/8a	4a/6a/8a	8a	8a
Cànem	10a	—	—	10a	20a	4a/6a/8a	4a/6a/8a	8a	8a
Alls	10a	—	—	—	20a	4a/6a/8a	6a	—	8a
Cebes	—	—	—	—	20a	10a	6a	—	8a
Olives	13a	—	—	10a	20a	6a	6a	—	—
Oli	—	13a	8a/10a	—	—	—	—	8a	8a
Verema	10a	—	—	—	—	10a	10a	8a	8a
Vi	—	13a	8a/10a	10a	20a	—	—	—	—
Safrà	20a	20a	—	6a	20a	—	—	8a	8a
Moreres	—	—	—	—	—	4a/6a/8a	4a/6a/8a	—	—
Figues	—	—	—	—	—	10a	10a	—	—
Garrofes	—	—	—	—	—	10a	10a	—	—
Corders i cabrits	10a	10a	10a	10a	8a	10a	15a	8a	8a
Polls	3 ous o 2d	—	1 pollastre	—	—	—	—	1 pollastre	1 pollastre
Truges	—	—	1 cria	—	—	—	—	—	1/2 porcell
Mules i vedells	—	—	6d.	—	—	—	—	1 gallina	1 gallina
Rucs	—	—	3d.	—	—	—	—	—	—

16. Serrano (2000: 511).

Els productes es distribuïen entre el senyor i els poders episcopals que n'eren partícips.¹⁷ Es feien diverses parts, una de les quals era directament per al castellà d'Amposta. A Gandesa i Batea els delmes es partien en tres parts; a Corbera i la Pobla, en quatre; a Rasquera i Ginestar, el senyor rebia tretze parts de setze,¹⁸ i a Miravet i Benissanet tots els delmes eren per al castellà.¹⁹ Aquestes particions es realitzaven en el moment de la recaptació i cada receptor hi enviava un representant encarregat de gestionar-ne la porció. El col·lector habitual de l'orde de l'Hospital era el batlle, però el 1743 s'observa que, a excepció de Rasquera i Ginestar, totes les poblacions pagaven una persona per realitzar aquesta funció.²⁰ Els cereals es delmaven en garba directament al camp i es recollien a l'era després de batre;²¹ un cop allí, els particulars no podien extreure el producte fins que se'n fes la partició, sota una pena de seixanta sous si en treien el gra sense permís del senyor.²² El vi i l'oli es recol·lectaven directament als trulls on s'emmagatzemaven; les olives, al molí abans de moldre, i la verema, al camp, com les cebes. Les figues les recollien un cop seques, i les fulles de les moreres se seleccionaven directament sobre els arbres; a Miravet i Benissanet, el senyor i la Universitat nomenaven cadascun un representant per anar a marcar les moreres que s'havien de delmar. Els animals i els seus delmes es recollien a les cases, sobretot a les d'aquells que pagaven per la cria.

Després de delmar, el senyor guardava els productes als seus graners, trulls o botigues. A Gandesa el graner i els trulls estaven al castell; l'edifici estava derrocat al segle XVII, però va ser restaurat el 1750 per retornar-li aquest ús. El senyor tenia a Batea una torre graner fora de la vila, i a la Pobla se'n va fer un de nou el 1750 a l'antic molí, que estava sense ús. A Corbera, el Pinell, Miravet i Ginestar l'orde tenia una botiga; a Benissanet era de la Universitat, però l'havia de deixar disponible per als delmes, i a Rasquera estava a l'abadia. Els habitants de Miravet i Benissanet estaven obligats a portar el gra delmat al castell de Miravet pagant-ne ells el cost. Al segle XVIII els arrendataris dels termes de la batllia eren els encarregats de fer la recaptació, seguint els mateixos sistemes.²³

17. Els delmes es repartien, segons el municipi, amb diversos poders de la seu tortosina, com el capítol, el canonge racioner, l'hospital, els pabordes, el cambrer o el bisbe; a Corbera també hi participava l'ardiaca de la població, i a la Pobla, el rector. Aquests criteris havien quedat establerts en una concòrdia anterior entre el bisbe de Tortosa i els templers, que els hospitalers van mantenir. Serrano (2000: 529-530). El repartiment dels delmes va comportar diverses problemàtiques en els llocs on la jurisdicció era compartida amb l'arquebisbe de Tarragona o on hi havia presència de l'orde de l'Hospital. Recasens (1963: 133), Jordà (1982:193-201), Royo (1988: 59-63).

18. Es desconeix com es va establir aquest repartiment tan beneficiós per al senyor a Ginestar i Rasquera. AHN, OM, C. 8265(2), 81. El 1813 es considera que el senyor és l'únic partícip dels delmes perquè allò que li pertoca al cambrer de Tortosa no té quasi valor.

19. A Miravet i Benissanet el senyor rebia tots els delmes perquè la població, després de la conquesta cristiana, era majoritàriament musulmana, i la recaptació devia ser mínima. Amb les noves cartes de poblament l'orde de l'Hospital es va assegurar el manteniment d'aquest dret.

20. AHN, OM, C. 8263, 23.

21. El sistema de delmar en garba és detallat en els capbreus de Gandesa, però era l'estipulat en totes les poblacions.

22. La pena és especificada en els capbreus de Batea.

23. AHN, OM, C. 8264, 16. El 1754 els arrendataris de Gandesa van demanar a l'orde poder delmar directament sobre el gra i no en garba, com era tradició, car consideraven que aquest sistema els feia perdre temps. Havien de mantenir els sistemes tradicionals de recollecció i podien utilitzar els espais senyorials per a l'emmagatzematge.

El cens pels termes era un pagament general que satisfieien el conjunt de pobladors de cada municipi per poder gaudir del seu territori, de la vila, dels seus elements comuns i de les cases. Es va introduir a través de les cartes de poblament fetes pels templers als segles XII i XIII, i es va subscriure novament en els capbreus dels segles XVII i XVIII. La tipologia de cens va aparèixer per l'interès de posar en actiu els termes erms, deshabitats i amb necessitats de defensa.²⁴ Es volia atreure pobladors després de la conquesta i el dret va quedar fixat per sempre.²⁵ El senyor establia els seus vassalls i els cedia el domini útil del terme i de les seves pertinences a canvi de millorar-lo.²⁶ En els capbreus s'especifica que el senyor posseeix el lloc i, pel terme, herbes, caça, llenya, aigua, heretats, fusta, pedres i altres drets, la universitat pagava al castellà el cens establert, variable segons cada municipi, ja que era subscrit de manera independent en cada població. A Gandesa pagaven vint cafissos i deu faneques; a Batea, dues quarteres i mitja; a Corbera, vint-i-dos cafissos i tres faneques; a la Pobla, nou cafissos, i al Pinell, quinze cafissos; tots s'havien de satisfer la meitat amb blat i l'altra meitat amb ordi. A Rasquera només havien de donar els delmes i les primícies, sistema que també s'aplicaria a Ginestar. A Miravet i Benissanet aquest pagament es va incorporar amb les cartes de poblament del anys 1611²⁷ i 1623,²⁸ amb quaranta lliures a Miravet i cent a Benissanet.²⁹

La fadiga i el lluïisme donaven al senyor control i ingressos sobre les propietats quan eren venudes, ja que les podia retenir o bé rebre un percentatge per la seva venda.³⁰ En la fadiga els hospitalers van presentar algunes modificacions en els Costums de la batllia del 1319, on van permetre una excepció temporal en l'aplicació del dret, que s'explicava en el capítol 31: «Així mateix que'ls dits homens puxen empenyorar e obligar lurs heretats e lurs possessions tro a x ans a qui us placia, exceptats cavallers e sants, que no sien tengut de pagar cinquante».³¹ A Miravet i Benissanet es va implantar a partir de les noves cartes de poblament després de l'expulsió dels moriscos (1611 i 1623).³² A Corbera, durant els segles XVII

24. La Catalunya Nova va ser un espai d'ocupació tardana on es va donar aquesta situació franca als nous pobladors. Després va anar evolucionant cap a la feudalització a través de l'emfiteusi i les obligacions jurisdiccionals. L'opció del senyor de rebre una renda conjunta era per garantir l'explotació en un espai poc poblat, ampli i pobre després de la conquesta. Serra i Torres (1993: 337-352), Serra (2008: 530).

25. Font (1983: 184-185).

26. A banda de la sessió comuna, es van establir altres propietats individuals a canvi d'un cens, que variaven segons la població.

27. Capítol 15. Ortega (1990: 71).

28. Capítol 13. Ortega (1988c: 182-183).

29. A diferència dels censos de les altres poblacions, a Miravet i Benissanet el pagament incorpora elements com ara tavernes, fleques, carnisseries i botigues. No hi ha cap fet que especifiqui la gran diferència de preu establerta entre les dues viles, veïnes i amb un nombre similar d'habitants. Els criteris es basaven en el possible valor i les formes d'explotació de les terres conreades. A Benissanet, amb un terme més pla i extens prop del riu, es podien localitzar més espais de regadiu i extensions més àmplies. A Miravet, les millors heretats tocant a l'Ebre estaven en mans del senyor, mentre que la resta del terres se situaven en espais muntanyosos i rocosos, fet que feia devaluar el pagament general establert el 1623.

30. Gual (1987: 116-119).

31. Valls (1992: 21).

32. Carta de poblament de Benissanet (1611): capítols 4 i 25. Ortega (1990: 69 i 73). Carta de poblament de Miravet (1623): capítol 22. Ortega (1988c: 185). En les cartes s'especifica que la compravenda s'havia de realitzar amb un escrivà

i XVIII, el senyor no tenia fadiga. A Batea només la va mantenir sobre la mensa (béns mensals o privatiu establerts). A Gandesa, el 1646, el dret estava a la Reial Audiència,³³ el senyor el reclamava i els seus habitants no el reconeixien; al segle XVIII ja no es va tornar a mencionar. En el llúisme, el castellà percebia el cinquantè del preu de compra.³⁴ A Miravet, el 1605, era la quarta part del valor de totes les heretats i terres; a partir del 1623 es va mantenir igual per als nous i vells pobladors.³⁵ A Benissanet, abans de l'expulsió, el llúisme era un quart, però el 1611 es va establir que els antics pobladors pagarien de la mateixa manera, i els nous, una part de deu.³⁶ Al Pinell i Rasquera no s'especifica; a Ginestar, segons les confessions particulars, era la quarta part del preu.

La corredoria era el dret del senyor sobre la venda de qualsevol mercaderia i el corredor era l'encarregat d'anunciar la venda o la subhasta dels béns i productes, com a oficial que exercia aquesta funció.³⁷ En els capbreus el senyor tenia aquest dret a Miravet, Benissanet, el Pinell, Ginestar i Rasquera per la venda de cases, corrals, camps, vinyes, olivars i altres. El control sobre els pesos i les mesures permetia al senyor estipular quins eren els patrons que s'havien de seguir, i rebre un dret pel seu servei.³⁸ En origen aquest control havia d'estar en mans del batlle i els jurats,³⁹ però al segle XVII les universitats van acabar assumint el dret i satisfien al senyor un pagament determinat. Segons els capbreus, pagaven deu sous a Gandesa, vint-i-quatre a Batea i dos a Corbera, on també tenien en possessió la casa del pes. En els capbreus de la batllia es van assimilar els dos drets (corredoria i pes) i es confonen en un de sol. La barreja dels dos tenia l'objectiu que la senyoria pogués exercir la vigilància dels productes, amb la vinculació dels pesos i les mesures, i el càlcul correcte del valor per cobrar la corredoria. En els capbreus, a les poblacions on s'estipula la corredoria no hi surt el dret de pesos i mesures, i a la inversa. A partir del segle XVII es considera que el corredor va acabar tenint les dues funcions, per això només se'n manifestava una.⁴⁰

Pel dret de lloçol, anomenat en aquesta zona «llosi», els habitants de la batllia havien de fer un pagament diferenciat segons cada municipi i els animals de treball o les eines que tenien a cada casa. A canvi, el senyor havia de «dar servitud de herrero suficientez».⁴¹ En els capbreus es descriu que a Batea i la Pobla el pagament era de deu almuds, la meitat de blat i la meitat d'ordi, qui tenia un parell de bèsties per llaurar; qui només en tenia una, pagava cinc almuds, i els aixaders, dos almuds i mig. A Corbera el dret era de vint almuds

general o amb l'oficial que designés el castellà, i després s'havia de fer entrega de la documentació per obtenir posteriorment la llicència; sense aquesta, s'incorreria en falta que esdevindria comís i el senyor es quedaria l'immoble. S'exercia un control especial sobre els actes de compravenda per tal d'evitar frau.

33. AHN, OM, L. 1850, f. 26r.

34. Serrano (2000: 722-723).

35. Capítol 23. Ortega (1988c: 185).

36. Capítol 4. Ortega (1990: 69).

37. Capítol 69. Valls (1992: 31-32).

38. Capítols 35, 36, 37 i 40. Valls (1992: 22-23).

39. Capítol 60. Valls (1992: 29).

40. Serrano (2000: 585).

41. AHN, OM, C. 8265(1), 3. Així és descrit el dret a Corbera el 1641.

qui tenia una parella; deu almuds qui tenia un animal, i cinc almuds i mig els aixaders, meitat blat i meitat ordi. Al Pinell tota la vila pagava un total d'onze faneques de blat i onze d'ordi; a Ginestar i Rasquera, un cafís de blat i un d'ordi. Es desconeix si els municipis on el dret no s'especifica, els habitants estaven exempts del tribut i pagaven per cada servei realitzat a la ferreria.⁴²

Els habitants dels termes tocant al riu Ebre havien de satisfer l'anomenat dret de barcatge. Es pagava pel servei del pas de barca, un monopoli senyorial típic dels dominis ribereus.⁴³ La barca era l'únic mitjà per poder creuar el riu d'una riba a l'altra, atesa la inexistència de ponts.⁴⁴ A la batllia la barca estava situada a Miravet i el dret era entregat pels habitants de Miravet, Ginestar i Rasquera. A Miravet el 1605 se satisfien nou cafissos d'ordi (mesura de Lleida), i així tots els pobladors podien usar la barca. A Ginestar pagava dues barcelles d'ordi qui tenia un parell de bèsties per llaurar, i qui només en tenia una, una barcella; aquest sistema es va aplicar a Miravet després de l'expulsió dels moriscos i la repoblació. A Rasquera, el pagament del dret era una barcella d'ordi qui tenia una parella de bèsties, i mitja barcella qui no en tingués. El pagament donava dret als pobladors de les tres viles de poder creuar les persones i els animals sense haver de tornar a pagar.⁴⁵ El senyor havia de dotar el pas de barca de tot allò necessari, però els pobladors estaven obligats a ajudar en el manteniment, especialment a l'hora de treure i posar l'embarcació al riu.

La mesada del vi era un dret que permetia al senyor vendre el seu vi de manera exclusiva durant un període de temps determinat. No es pot considerar un tribut directe a la senyoria, sinó una prerrogativa que li oferia un avantatge per la comercialització del producte a la resta de la població. El dret només es troba a Miravet, Benissanet, Ginestar i Rasquera, on s'especifica que el castellà tenia el dret de vendre el vi de les rendes a la població durant el mes que ell volgués i sense que ningú més ho pogués fer.⁴⁶ En aquestes viles el delme es pagava sobre la verema, i no sobre el vi ja elaborat. Això permetia al senyor obtenir el seu vi als trulls que posseïa i després comercialitzar-lo a través d'una situació beneficiosa.

Els molins eren un dels serveis que monopolitzava la senyoria, atès que els habitants estaven obligats a anar-hi a moldre. Els molins de farina només eren presents a Gandesa, on la Universitat pagava al senyor disset sous; a Corbera, on es satisfien sis faneques per

42. En els capbreus, el dret de lloçol no surt a Gandesa, Miravet i Benissanet.

AHN, OM, L. 1854. A Benissanet, en el capbreu del 1732 s'especifica que la Universitat té una casa que fa de ferreria i paga dotze sous al senyor, però no es donen més detalls.

43. Encara que era un monopoli directe de l'orde, no s'especifica mai com una propietat, sinó que només se'n fa esment a través del dret. El 1461 Joan II esmentava la barca de pas del castellà d'Amposta a Miravet i li recordava l'obligació de tenir-la a disposició dels seus vassalls, i que aquests també hi havien de fer serveis. Serrano (2000: 564-565).

44. El dret i el sistema també existia en altres rius. Als segles XVII i XVIII estava en funcionament en espais tan distants com el Xúquer i el Llobregat. Sarrió (1998: 115-118), Hernández (2000: 53-54).

45. AHN, OM, L. 1850. El 1646 s'especifica que a Miravet la recaptació era de quaranta-quatre quarteres d'ordi i a Ginestar, de vint-i-quatre quarteres.

46. AHN, OM, C. 8263, 23. Segons les rendes del 1743, cap de les poblacions afectades per aquest dret delmaven vi. En el capbreu de Masricart del 1780 el senyor també posseïa aquest dret, especificat en els mesos d'agost i setembre, en un espai i un moment en què hi havia una clara expansió de la vinya. Llop i Sáez (1987: 47 i 70).

un i vuit per un altre, i de manera puntual, a Miravet. El molí fariner de Miravet estava edificat en unes barques sobre el riu Ebre, cosa que feia que la seva funcionalitat depengués de la força de l'aigua, inestable al llarg de l'any, i que pogués ser destruït si hi havia una gran desbordament. Per aquest motiu, el 1525 es va signar un acord pel qual es concedia als habitants de Miravet, Benissanet, Rasquera i Ginestar (que eren els que havien d'utilitzar aquest molí de barques), la llibertat d'anar a moldre els grans on volguessin a canvi d'un pagament al senyor. Aquest pagament era d'una faneca de blat per cada casa i se'n podia eximir una de cada deu cases a criteri dels jurats i el consell de cada lloc.⁴⁷ En canvi, si feien ús del molí senyorial, havien de lliurar el vint-i-quatrè de cada molta, alhora que continuaven obligats a prestar ajuda per moure el molí segons els cabals de l'Ebre. Es considera que la gran riuada del 1617 va fer desaparèixer definitivament aquesta construcció, ja que no se'n fa esment en les descripcions dels anys 1641 i 1646. En els capbreus sí que es recorren sempre les obligacions envers el molí, per si mai es tornés a posar en funcionament.

Els molins d'oli estaven presents a totes les viles de la batllia. La majoria eren propietat de la Universitat, a canvi del pagament d'un cens a la senyoria; a Gandesa era de vint sous o dues gallines; a Batea, de cinquanta sous; a la Pobla, de sous; a Ginestar, de sis gallines, i a Rasquera, de dos cànters d'oli. L'orde posseïa directament els molins d'oli del Pinell, Miravet i Benissanet, els habitants dels quals havien de satisfer al molí per al senyor una de cada vint-i-quatre faneques d'olives (al Pinell, cada setze faneques); per moldre, de trenta-sis barcelles n'havien de donar una, i també havien d'entregar tres cadufs d'oli per a l'aigua i altres adreços. Si no hi anaven a moldre, eren penalitzats amb seixanta sous. Al segle XVIII van ser arrendats, i es deixaven als arrendataris el manteniment, el funcionament i el cobrament.⁴⁸

Una altra de les possessions senyoriales bàsiques eren els forns de pa. En algunes poblacions la universitat va acabar fent-se càrrec del servei a canvi del pagament d'un cens a l'orde; era el cas de Gandesa, on la Universitat posseïa dos forns i pagava un cens de vint lliures; a Corbera satisfien al senyor quinze lliures, i a la Pobla, trenta-sis sous. Sempre mantenien el caràcter de monopoli i l'obligació dels habitants de cada lloc d'anar-hi a coure. A la resta de municipis els forns eren del senyor: tots pagaven un de cada trenta pans, menys a Benissanet, que era un de cada vint. El 1646 alguns d'aquests forns estaven arrendats a particulars: el del Pinell es va arrendar per vint-i-cinc escuts; el de Miravet, per divuit o trenta-sis escuts; el de Benissanet, per vuitanta o cent lliures, o el de Rasquera, per catorze lliures.⁴⁹

Els censos particulars, especificats en els capbreus, eren una altra font de recursos econòmics per al senyor. Les formes d'establiment es van fixar en les cartes de poblament medieval, on es determinava el tribut que havien de satisfer, que podia ser el cens general del terme o un d'individual.⁵⁰ La majoria dels establiments particulars es van desenvolupar du-

47. AHN, OM, C. 8260(2), 21. En el capbreu del 1655 Benissanet pagava el dret de manera conjunta per tota la vila, trenta-dues quarteres blat. La llibertat de moldre sorgeix a les ciutats a l'edat mitjana per garantir una major producció cerealística en el complex sistema de molins existent en algunes zones de Catalunya. Riera (2017: 175).

48. Els molins de les universitats també van ser arrendats al segle XVIII. Serrano (2000: 155-166).

49. AHN, OM, L. 1850.

50. Serrano (2000: 501-514).

rant els segles XVII i XVIII, amb una combinació de formes determinades pel senyor seguint la tradició de les primeres cartes i els nous sistemes impositius afegits després.⁵¹ Els nous establiments eren en moneda, per facilitar els ingressos al senyor, però es van mantenir pagaments en blat, gallines o tasses d'aigua segons el sistema medieval.⁵² La propietat i l'ús de les terres de cultiu estaven incloses en els censos generals i no eren anotades de manera particular.⁵³ Com s'observa en el capbreu del 1732, a través de Miravet i Benissanet, la majoria de les terres només pagaven el lluïisme, sense un cens particular al senyor.⁵⁴

Els beneficis totals dels censos particulars i el nombre d'elements confessats es mantenen estables en els capbreus dels segles XVII i XVIII, sense grans daltabaixos en la majoria de poblacions. El canvi més destacat té lloc a Miravet i Benissanet a partir del 1655, quan es determinen els establiments i censos fixats en les noves cartes de poblament.⁵⁵ Les dues viles van incorporar un sistema més exhaustiu de capbreu que va aportar un major control i benefici al senyor. Passen a ser les poblacions on hi ha un major nombre de confessions i ingressos pels seus censos. A banda d'anotar les propietats que paguen, també s'hi fan confessar algunes que només satisfan el lluïisme: així s'exercia un major control sobre els béns. En el capbreu del 1732 hi ha una reducció dels ingressos dels censos particulars de la batllia, que minven una mitjana del 10 %. Els elements confessats descendeixen a Gandesa, Batea i Corbera, mentre que a Miravet, Benissanet i Ginestar augmenten, però només dels que satisfan el lluïisme, cosa que fa caure la recaptació un 20 %. A partir del 1752 els ingressos es recuperen a causa del major nombre de confessions, que continuen a l'alça en el capbreu del 1781. L'augment de les propietats confessades que han de satisfer un cens ajuda a incrementar els beneficis del senyor. El principal creixement es concentra el 1781 a Benissanet, on s'assoleixen les xifres més elevades de tots els capbreus, gràcies a la incorporació de propietats que paguen un valor superior, com cases amb pou i terra. En global, les quantitats totals que rebia el senyor eren de poc valor. La seva funció era més controlar la propietat que no pas aconseguir uns grans beneficis.⁵⁶

51. Les noves cartes de poblament de Miravet (1623) i Benissanet (1611) van establir uns nous censos per a les cases, els corrals i els sequers, que variaven el seu valor que s'havia de satisfer segons cada propietat i el criteri del senyor en el moment de l'assentament. Capítol 14, Ortega (1988c: 183). Capítol 7, Ortega (1990: 70). Tots els nous habitants que es van establir en aquestes viles havien de confessar en el proper capbreu el nou cens establert.

52. A Gandesa i Corbera la recaptació en blat i ordi era una mostra de la continuïtat del sistema medieval. Les cartes de poblament de Gandesa (1192 i 1194) i Batea (1205) van establir que havien de satisfer un cafís de gra per parellada sobre les terres que rebien del senyor. Els censos que s'havien de pagar en gallines es troben a Batea, la Pobla, Miravet, Benissanet, Ginestar i Rasquera. Les tasses d'aigua, a Batea, el Pinell, Miravet i Ginestar. Serrano (2000: 501-514).

53. La Pobla, el Pinell i Rasquera gairebé no tenen confessions particulars. Al Pinell la carta de poblament del 1207 establí que els béns individuals quedaven inclosos en el cens pel terme, i a Rasquera el 1206 es fixava que només havien de satisfer els delmes i les primícies, sense cap pagament individual. Després el senyor ho podia modificar, segons l'evolució de cada població i l'establiment de nous censos.

54. AHN, OM, L. 1853 i 1854.

55. AHN, OM, C. 8263, 4 i 5.

56. AHN, OM, L. 1857. El 1781 la recaptació és d'unes 150 lliures, 500 faneques de cereals i 22 gallines. Miravet i Benissanet aporten quasi el 90 % del total en diners, i Gandesa, dels grans.

Quadre 2
Valors dels delmes de la batllia de Miravet el 1743⁵⁷

Delmes	Miravet	Rasquera	Ginestar	Benissanet	El Pinell	Gandesa	Corbera	Batea	La Pobla
Blat 10a	396 ll	72 ll	342 ll	486 ll	165 ll 12 s	198 ll	320 ll	–	–
Blat 10a	–	–	–	–	–	–	–	272 ll	40 ll 10 s
Blat-Ordi 10a	–	–	–	–	–	–	–	–	43 ll 4 s
Ordi 10a	20 ll	1ll	15 ll	50 ll	17 ll	50 ll	56 ll	–	–
Ordi 10a	–	–	–	–	–	–	–	28 ll	3 ll 4 s
Sègol 10a	–	–	–	–	4 ll 4 s	42 ll	–	–	–
Sègol 10a	–	–	–	–	–	–	–	24 ll	–
Avena 10a	–	–	–	–	–	–	–	16 ll	–
Oli 10a	330 ll	15 ll	75 ll	90 ll	375 ll	150 ll	90 ll	40 ll 10 s	12 ll
Vi 10a	–	–	–	–	–	120 ll	64 ll 16 s	–	–
Vi 10a	–	–	–	–	–	–	–	15 ll	–
Seda	–	–	–	155 ll	–	–	–	–	–
Corders 10a	–	–	–	–	–	–	–	7 ll 10 s	1 ll 10 s
Total	746 ll	88 ll	432 ll	781 ll	561 ll 16 s	560 ll	530 ll 16 s	395 ll	198 ll 18 s

Nota: ll = lliures; s = sous.

Quadre 3
Valors de les rendes de la batllia de Miravet, 1781⁵⁸

Rendes 1781	Comandes	Total
Gandesa	Gandesa i la Pobla	1.334 ll 14 s 114 d
Batea	Batea i Algars	1.409 ll 69 s 74 d
Corbera	Corbera i el Pinell	1.766 ll 15 s 13 d
Miravet	Miravet, Ginestar i Rasquera	2.883 ll 15 s 13 d
Benissanet	Benissanet i Salvaterra	1.453 ll 17 s 154 d

Nota: ll = lliures; s = sous; d = diners.

57. AHN, OM, C. 8263, 23. Els valors són en moneda valenciana.

58. AHN, OM, L. 1856.

Quadre 4
Arrendaments de les comandes de la batllia de Miravet, segles XVIII-XIX⁵⁹

Arrendaments	Anys	Valor	Arrendadors
Miravet i Ginestar	1772-1775	480 lliures de Saragossa	Josep Garcia Alegret, d'Altafulla
Miravet: Illa de Putxó	1773-	600 pesos l'any	Josep Guasqui, en nom del seu pare
Miravet: Illa de Putxó, l'Alcúdia i molí nou	1777-1780	8.232 lliures jaqueses l'any, que serien 4.116 lliures en plata o or	Antonio Castellví, de Flix
Miravet: Illa de Putxó i l'Alcúdia	1778-1781	8.232 lliures de Saragossa l'any, en espècie o plata	Antonio Castellví, de Flix
Miravet	1803-1806	3.825 lliures	José Cortadellas, de Calaf
Miravet	1807-1811	3.825 lliures jaqueses	José Cortadellas, de Calaf
Batea i Algars	1788-1790	1.900 lliures de moneda valenciana l'any	Pere Valls, comerciant de Tarragona
Batea	1794-1796	6.000 lliures de moneda valenciana	Pere Valls, comerciant de Tarragona
Benissanet i Salvaterra	1789-1791	7.454 lliures jaqueses	Antonio Castellví, de Flix
Benissanet i Salvaterra	1792-1794	2.700 pesos de vuit rals de plata de setze quartos cada un	Thomas Ignacio Soler, de la Companyia del Comerç de Manresa
Benissanet i Salvaterra	1797-1799	300 pesos de vuit rals de plata	Thomas Ignacio Soler, de la Companyia del Comerç de Manresa
Benissanet i Salvaterra	1801-1803	2.400 pesos de vuit rals de plata	Josep Ramon Figuerola i la Companyia de Calaf
Benissanet i Salvaterra	1815-1817	2.600 duros	José Tudó, del Comerç dels Masos de Móra d'Ebre
Gandesa i la Pobla de Massaluca	1802-1805	1.400 lliures de moneda valenciana i en diner físic	Francisco de Jurita, cavaller de Morella, i en nom seu Dn. Pedro Bengeine, del Comerç de Morella
Corbera i el Pinell	1788-1792		Francisco Satorra, de Calaf
Corbera i el Pinell	1793-1796	2.195 duros	Josep Iglesias, del Comerç de Reus
Corbera i el Pinell	1797-1800	2.890 duros	Thomas Lonacio Soler i Josep Cortadellas, del Comerç de Manresa
Corbera i el Pinell	1801-1806	2.850 duros	Josep Cortadellas i Anglada, de Calaf

59. AHN, OM, C. 8265(1), 15, 22, 29, 30, 31, 37; (2), 46, 62, 75, 77.

Els ingressos provinents de totes les rendes que percebia el senyor es van reduir a causa de les diferents crisis agràries dels segles XVII i XVIII, junt amb els efectes destructius de les guerres.⁶⁰ Els principals períodes de creixement se situen en la recuperació de finals del segle XVII i a partir del 1750. L'augment de la producció i la població en la segona meitat del segle XVIII va consolidar la tendència positiva.⁶¹ Entre els anys 1646 i 1743 les dades disponibles presenten una caiguda de les rendes d'entre el 20 i el 50 %;⁶² en aquests quasi cent anys, els ingressos senyorials experimenten un descens continuat, on, tot i els moments de recuperació, no es retorna a les xifres anteriors.⁶³ Del 1743 al 1781, contrastant els valors de les rendes, aquestes s'incrementen un 80-100 %. Els arrendaments de finals del segle XVIII també mostren aquesta tendència a l'alça: els seus valors augmenten i són superiors als recomptes de les rendes senyorials anteriors.⁶⁴ En els primers anys del segle XIX els contractes van assolir els límits recaptatoris del període abans de l'esclat de la Guerra del Francès. El conflicte va generar una nova crisi i la ruïna dels dominis hospitalers, com reflecteixen els documents del 1813.⁶⁵ Abans de la desaparició del sistema senyorial descrit, encara es va intentar recuperar els contractes d'arrendament anteriors, en un darrer intent de reorganització del sistema abans de la desamortització de les seves propietats.⁶⁶

Estructura de la propietat agrícola

Totes les terres de la batllia de Miravet eren de l'orde de l'Hospital, el qual hi establí i controlava els dominis i els habitants. A través de diferents establiments, els pobladors van rebre el domini útil de terres, cases i altres béns immobles, a canvi de satisfer uns censos. La població podia gaudir i usar per al seu propi benefici els espais cedits, amb l'obligació de mantenir-los i millorar-los. Havien de complir tots els drets i deures senyorials, esmentats en l'apartat anterior, i usar els seus monopolis. Es poden distingir diferents tipus de béns, dins dels entorns rústic i urbà, entre els que posseïa el senyor i els que tenia la resta de població. La forma de tinença dels elements confessats pels habitants era «sub dominio et alodio vestris», tal com es declara en les capbreuacions particulars. Era un contracte d'em-

60. Duran (1985: 8-12). Gifre (2008: 37-46).

61. Caminal (1978: 51-73). Ferrer (2008: 74-81).

62. AHN, OM, L. 1850. El 1646 s'informa que les rendes de Gandesa donaven unes 1.000 lliures i les de Batea, 1.200 o 1.500 lliures. AHN, OM, C. 8263, 23. El 1743 a Gandesa donen un valor de 816 lliures i a Batea, 665 lliures.

63. Les dades del 1646 podien estar inflades pel propi interès de l'orde de l'Hospital, que voldria mostrar que els seus ingressos eren superiors abans de l'inici de la guerra i s'havien de tornar a igualar.

64. AHN, OM, C. 8265(1), 15, 22, 29, 30, 31, 37; (2), 46, 62, 75, 77.

65. AHN, OM, C. 8265(2), 80 i 81. El 1813 l'estat de la batllia i les seves rendes era totalment ruïnós, amb la pèrdua d'algunes collites.

66. Rovira (1979: 117 i 182-186).

fiteusi, pel qual podien gaudir de l'ús i l'explotació a canvi d'un cens, part dels fruits o/i la satisfacció del lluïsmo al senyor.⁶⁷

Una de les principals dificultats per conèixer la distribució total de la propietat a la batllia és la pròpia forma d'establiment. En la majoria de poblacions, les terres, els habitatges i les altres edificacions no pagaven un cens particular, car la seva tributació es considerava inclosa en els censos generals que es pagaven pel terme; això fa que el nombre de declaracions individuals en els capbreus sigui escàs. Amb el pas del temps, els nous establiments es van anar realitzant sobre els edificis construïts de nou i les terres afegides als espais de cultiu, per als quals el senyor donava autorització i determinava un cens.⁶⁸ També podia recuperar un bé a través de la fadiga per després cedir-lo a un nou particular i fixar-ne el pagament.⁶⁹ A Gandesa i Corbera, les confessions dels capbreus informen principalment de terres; a Batea, Miravet, Benissanet i Ginestar, sobre cases.⁷⁰ A Miravet i Benissanet, la informació sobre els béns particulars augmenta amb les noves cartes de poblament. Els hospitalers van fixar un nou cens per a totes les seves cases i edificacions, en funció de les seves característiques, aprofitant la repoblació. Entre el capbreu del 1605 i el del 1655, el nombre de confessions particulars passa de vint-i-sis a vuitanta a Miravet, i de set a cent divuit a Benissanet.

Les terres o les heretats es podien distribuir entre les reservades per al senyor, les d'ús públic per a tots els habitants del terme i les cedides en establiments particulars. El senyor disposava d'una sèrie de terres mensals que estaven sota el seu domini directe, a més de totes les illes i lleixius que deixés el riu Ebre. En posseïa en algunes poblacions de la batllia, segons el que es va determinar després de la conquesta del territori. La seva distribució era desigual, però es concentraven a Gandesa i als municipis propers a l'Ebre. A Gandesa el senyor tenia cinc heretats que sumaven vint jornals i mig: una estava darrere del castell (un jornal) i les altres, a la partida dels Freginals.⁷¹ A la Pobla de Massaluca, el senyor posseïa la Devesa, que depenia directament del castell de Miravet; era un espai dedicat a la caça, on al segle XVIII es va permetre que s'hi instal·lessin particulars per cultivar-hi. A Rasquera tenia una peça de terra, dita del Comú, a la partida dels

67. A la Catalunya Nova l'emfiteusi era el contracte usual per establir els camperols. En general els senyors havien cedit poques terres i retenien el domini directe i útil. L'establiment dels habitants amb aquest sistema els vinculava al poble, a la terra i a les obligacions senyorials. Ferrer (1988: 530-531).

Només els moriscos podien posseir de manera directa algunes terres en alou, mantingudes després de la conquesta cristiana. La situació va canviar amb l'expulsió, la repoblació i les noves cartes de poblament, quan el senyor va controlar i establir de nou tots els habitants de les viles afectades. Ortega (1988b: 319-333).

68. Tots els elements que no pagaven un cens determinat no eren capbreuats. Això fa que en algunes poblacions el nombre de confessions fos molt limitat. Ortega (1985: 86).

69. Serrano (2000: 515-516).

70. Al Pinell i a Rasquera el nombre de confessions particulars és mínim, de manera que es capbreuen només una o dues construccions dins de la vila. El senyor no hi feia establiments individuals que s'haguessin de confessar. Amb el cens pel terme i els delmes i les primícies satisfien totes les obligacions senyorials sobre les propietats individuals.

71. Aquestes propietats consten en el capbreu del 1781 i sumaven dinou jornals i mig.

Cucurells.⁷² A Benissanet el senyor tenia dues heretats, dites el Camp de l'Església i de la Vila, que servien per al manteniment de la parròquia.⁷³ A Ginestar tenia vuit terres, de les quals les més importants eren el Gramenal, de cinquanta jornals (al terme de Miravet), la Ribera, la Quereta, de setanta jornals, i l'heretat de les Illes, que va guanyar extensió en diferents riuades i el 1781 abastava cinquanta jornals.⁷⁴ A Miravet el senyor posseïa les extensions més importants: tenia deu heretats i el 1655 se n'hi van afegir dues més que eren illes deixades per les riuades. Destacaven les següents: l'olivar i devesa de Txesa, amb setanta jornals; l'Alcúdia, de vint jornals; la Vinya del Senyor, de cinquanta jornals; les Illetes, de trenta-dos jornals, i l'Illa de Putxó, de cinc-cents jornals; la resta de terres menors sumaven vint-i-vuit jornals més.⁷⁵ El senyor posseïa terres situades a les millors zones dels termes de les poblacions. Les extensions més grans es trobaven en zones planes, prop del riu, o directament en illes, que li podien aportar majors beneficis. A Miravet ocupaven el 10 % del terme; a Ginestar, el 5 %, i a Gandesa i Benissanet no afectaven ni l'1 % de tot el territori.⁷⁶

El senyor també disposava de totes les terres ermes, boscos i espais de pastura, que podien ocupar la majoria dels termes. La geografia de la batllia, amb nombroses serres, configurava espais muntanyosos, rocosos i d'accés difícil. Un 50 % del territori podia ser espai sense cultius on s'aprofitaven els recursos naturals disponibles. La superfície va anar disminuint al segle XVIII amb l'augment de les terres conreades que van ocupar les zones ermes.⁷⁷ Els habitants podien gaudir dels béns d'aquests espais naturals, inclosos en el pagament del cens pel terme. Se'ls concedia la llibertat de caça i pesca i el dret sobre les herbes, pastures, fustes, llenyes i pedres.⁷⁸ Els pobladors de cada vila gaudien d'aquests beneficis en els termes on residien.⁷⁹ Podien alimentar els seus ramats, caçar, pescar i prendre

72. Aquesta propietat devia ser d'escàs valor perquè la Universitat, que en tenia l'ús, en el capbreu del 1655 hi va renunciar per no haver de pagar el cens d'un sou al senyor.

73. AHN, OM, L. 1857. En el capbreu del 1781 el senyor va cedir vint-i-quatre heretats per a les capellanies del Roser, Sant Domènec i Sant Francesc, i Nostra Senyora del Carme. Sumaven quaranta jornals de terra. Les que va mantenir sota propietat sumaven vuit jornals.

74. Les extensions consten en els capbreus del 1781. Es desconeix l'extensió de la Ribera perquè el 1781 hom afirma que el riu se l'havia endut. La resta de propietats sumaven vint-i-un jornals.

75. En total, el 1781 el senyor tenia a Miravet set-cents jornals de terra. Una superfície molt destacada en comparació amb altres municipis.

76. Els percentatges podrien ser superiors si ho poguéssim calcular únicament sobre les terres conreades, i no sobre tota la superfície del terme.

77. Al segle XVIII les confessions particulars dels capbreus de la Pobra mostren que a la devesa del senyor, un espai dedicat a la caça i l'aprofitament de recursos naturals, s'hi van establir particulars per a l'explotació agrícola.

78. La devesa que envoltava el castell de Miravet en quedava exclosa; hi estava prohibida l'entrada. Era un perímetre de seguretat que rodejava la fortalesa i es volia evitar que s'hi apropés qualsevol persona.

79. A la Pobra tenien dret, des de temps immemorials, de poder pasturar i fer ús d'herbes i llenyes a la partida de la Vall de Boravall, de Vilalba (comanda veïna de l'orde de l'Hospital). A Ginestar tenien la mateixa concessió sobre el terme de Rasquera. Serrano (1994: 96), Castellvell (2014b: 146). La presència d'aquests drets es coneix a través dels plets que es van generar a finals dels segles XVII i XVIII. Es considerava que els habitants de la Pobra i Ginestar abusaven dels beneficis i generaven una sobreexplotació que perjudicava els veïns i els termes sobre els quals tenien el dret.

totes les matèries primeres naturals que estaven disponibles.⁸⁰ Els béns que n'extreien eren per a l'ús domèstic de la població del lloc, que no en podia realitzar una comercialització directa.⁸¹

La resta de l'espai de conreu estava cedit en establiment. La repartició de la terra es feia entre els habitants de cada vila en parcel·les regulars, que no eren de gran extensió. Cada família tenia una o diverses porcions de terra per assegurar el seu sosteniment i poder satisfer al senyor els diferents drets i censos. Les heretats eren de poca extensió i de dimensions limitades, tot i que podien presentar diferències segons la situació al terme i la producció que s'hi dedicava. No era igual una porció de regadiu, una de secà, una al pla o una en zones escarpades. La fragmentació de l'espai de cultiu en parcel·les de petites dimensions era l'establiment més utilitzat a la Catalunya Nova al segle XVII.⁸² Per la forma d'assentament en origen, el repartiment de la terra intentava ser equitatiu, de manera que no hi hagués una gran acumulació d'espai en mans d'un sol particular. Les confessions de Miravet i Benissanet el 1732 mostren que totes les famílies tenien alguna porció de terreny. En poblacions que tenien unes 100 cases i 600 habitants, es declaren 569 heretats a Miravet i 420 a Benissanet. Tots els nuclis familiars posseïen un espai de cultiu, però alguns particulars van aprofitar les millores econòmiques del segle XVIII per iniciar un procés d'acumulació d'heretats.⁸³ La classificació dels espais de cultiu es feia en heretats (una porció de terra), horts, *triguellats* (terra aplanada per poder-hi conrear)⁸⁴ i freginals.⁸⁵ Es poden tenir en compte altres elements que s'hi vinculaven, com eres, sequers, sínies o cases amb un pou i terra de regadiu. En la capbreuació es diu qui és el posseïdor útil, quant paga al senyor i la ubicació de la propietat; no es dona més informació perquè aquestes propietats només satisfien el lluíisme i no era necessària una major descripció que sí que es donaria si es pagués un cens concret. No es tenen dades de més municipis i anys per analitzar-ne l'evolució detallada. La forma de propietat, en petites parcel·les i amplis emprius i drets comunals, va ajudar a generar una societat més igualitària i vinculada a la comunitat en aquestes viles.⁸⁶

80. Serrano (2000: 657-658 i 661-663).

81. Les fustes i les llenyes només podien ser utilitzades en la construcció de cases o per a ús particular. N'estava prohibida la venda. Un cas diferent era l'ús de la palma de bargalló per confeccionar cabassos i graneres, ja que el producte havia estat elaborat i transformat, no era una venda directa de la matèria primera.

82. Serra (2008: 528). A Lleida, abans de l'expansió del segle XVIII, un 50 % dels pagesos tenien terres de menys de nou jornals; a Reus, al segle XVI, imperava la propietat emfiteùtica dividida en moltes parcel·les; a Cabra del Camp, a inicis del segle XVIII, la majoria de la població posseïa terrenys amb una extensió inferior a dos jornals. Vicedo (1991: 220-226), Maristany (2003: 37-71), Teixidó (1997: 213-218).

83. AHN, OM, L. 1853. El 1732 a Miravet el nombre màxim d'heretats d'un sol particular és de trenta-cinc. Les té Fèlix Lozano, doctor en medicina. Es pot observar que algunes classes mínimament privilegiades aprofitaven la seva situació per iniciar un procés d'acumulació de propietats. La confessió d'un alt nombre de peces per part d'un sol vassall no significa que es tractés de grans extensions, ja que podien ser parcel·les de dimensions reduïdes.

84. Tragellar: anivellar la terra passant-hi la tragella. *Diccionari català-valencià-balear*, dcvb.iecat.net.

85. Freginal: tros de terra situat prop d'una casa o d'una era, destinat a sembrar-hi farratge. *Diccionari català-valencià-balear*, dcvb.iecat.net.

86. Serra (2008: 527-528).

El nombre d'heretats (peces de terra) confessades, tot i les limitacions documentals, mostra una tendència a reduir-se a finals del segle XVII i inicis del XVIII, i a recuperar-se i augmentar a finals d'aquesta centúria. A Gandesa les heretats capbrevades mostren un augment del 8 % entre els anys 1605 i 1655, cauen un 29 % entre el 1655 i el 1702, un altre 8 % del 1702 al 1732, i creixen un 31 % entre el 1732 i el 1781. Les diferents crisis i les continuades guerres van ajudar a destruir i abandonar espais de cultiu. La Guerra dels Segadors va fer pujar momentàniament les confessions, fet que va donar com a resultat una nova distribució de l'espai després dels estralls del conflicte. L'alta mortalitat i la fugida d'habitants van obligar a establir nous pobladors sobre antigues propietats que no pagaven cens i no estaven capbrevades anteriorment. Les eres declarades mostren la vinculació de la població als conreus de cereals. A Miravet i Benissanet, on el senyor les censava totes, s'aprecia millor l'evolució del seu nombre.⁸⁷ El màxim de confessions es va assolir el 1702, però aleshores es va iniciar una reducció que es va produir al llarg del segle XVIII, paral·lela al descens dels cultius de cereals. Els sequers, els horts i altres espais de regadiu certifiquen la presència i l'expansió d'aquests conreus al territori, tant en zones d'interior com en indrets propers al riu. El principal desenvolupament es va concentrar a Miravet, Benissanet i Ginestar, on el nombre de conreus va augmentar a finals del segle XVIII. En els termes veïns a l'Ebre, la proliferació del regadiu va ser més fàcil i també es va incrementar la presència de sínies i cases de camp amb pou i una porció de terra. El resultat conjunt va ser un augment dels espais de cultiu paral·lelament al creixement demogràfic. L'expansió dels conreus es feia sobre terres ermes i boscoses a través de l'establiment emfitèutic.⁸⁸

Estructura de la producció

En els territoris de la batllia de Miravet, durant els segles XVII i XVIII, la producció es trobava dominada per l'explotació agrícola, la presència ramadera i les manufactures artesanals de certa rellevància. Els principals cultius eren els usuals de la zona mediterrània, amb un predomini del cereal i una presència destacada de l'olivera i la vinya. Juntament amb aquests, sobresortien els llegums, les hortalisses, les figues, les moreres, els garrofes i els ametllers. Però no se'n pot conèixer amb exactitud la presència, l'extensió i les quantitats recollides en tot el territori en cada període històric. La falta de registres concrets sobre la producció agrícola i comercial de la batllia complica les estimacions.⁸⁹ A través dels delmes, els capbreus, les descripcions de propietats i rendes senyoriales, les seves millores, els seus ar-

87. La carta de poblament de Miravet (1623) permet al senyor censar les eres de manera perpètua i emfitèutica, segons el que es disposava en el capítol 14 dels contractes d'establiment. Ortega (1988c: 183).

88. A Catalunya, en la segona meitat del segle XVIII, els senyors van establir els pagesos en noves terres a través de l'emfiteusi. A Lleida les clàusules d'aquests contractes certificaven la jurisdicció senyorial i el manteniment de tots els seus drets; els censos que exigia a canvi eren menors en comparació amb els de la Catalunya Vella. Congost (2008: 562-563).

89. Manuel Ardit ja va mostrar les limitacions per conèixer els rendiments i la productivitat dels conreus al País Valencià, atesa l'escassetat d'estudis i la desaparitat i manca de fonts. Ardit (1993: 36-50).

rendaments, o fonts de tipologia comercial com la Taula del General, es pot arribar a conèixer, a grans trets, l'evolució de la producció a la senyoria. Es tractava d'un espai mediterrani d'interior amb un predomini dels cultius tradicionals i de secà, on el riu Ebre aportava un matís a l'entorn del regadiu.

Quadre 5
Delmes de la batllia de Miravet, 1743⁹⁰

Delmes	Miravet	Rasquera	Ginestar	Benissanet	El Pinell	Gandesa	Corbera	Batea	La Pobla
Blat 10a	220 q	10 q	190 q	270 q	92 q	110 q	178 q	–	–
Blat 10a	–	–	–	–	–	–	–	160 q	20 q
Blat-ordi 10a	–	–	–	–	–	–	–	–	36 q
Ordi 10a	20 q	4 q	15 q	50 q	17 q	50 q	56 q	–	–
Ordi 10a	–	–	–	–	–	–	–	35 q	4 q
Sègol 10a	–	–	–	–	3 q	30 q	–	–	–
Sègol 10a	–	–	–	–	–	–	–	20 q	–
Avena 10a	–	–	–	–	–	–	–	20 q	–
Oli 10a	220 c	30 c	50 c	60 c	250 c	100 c	60 c	27 c	8 c
Vi 10a	–	–	–	–	–	600 c	321 c	–	–
Vi 10a	–	–	–	–	–	–	–	150 c	–
Seda	–	–	–	108 ll	–	–	–	–	–
Corders 10a	–	–	–	–	–	–	–	15	3

Nota: q = quarteres; c = cànters; ll = lliures.

Un dels productes més rellevants en la producció de totes les viles de la batllia era el gra. En les descripcions dels delmes és el primer que es referencia. La situació era preeminent des del temps medieval, ja que era un element bàsic de l'alimentació. A l'època moderna, el pes dels cereals va anar minvant segons el territori i el seu interès econòmic. En els pobles de la batllia, el senyor mostra part del seu desinterès amb la pèrdua d'alguns molins fariners o canvis de drets. A la Pobla de Massaluca, l'antic molí de vent va quedar abandonat i inutilitzat al segle XVII.⁹¹ En la concòrdia del 1525, a Miravet, Benissanet, Ginestar i Rasquera es va concedir la llibertat de moldre a causa de les dificultats derivades del molí de barques.⁹² Hi havia poblacions, com Batea i el Pinell, on ni el senyor ni la universitat no posseïen cap molí fariner; els veïns d'aquestes viles podien anar als molins de Gandesa o Corbera, dins de la batllia. Els de Miravet, Benissanet, Ginestar i Rasquera podien acudir a alguns d'aquests molins o anar a la zona de Móra. El fet es pot vincular al baix benefici

90. AHN, OM, C. 8263, 23.

91. AHN, OM, L. 1850. La primera referència que el molí fariner de vent ja no funciona és del 1646.

92. AHN, OM, C. 8260(2), 21.

que obtenia el senyor d'aquests edificis, i no tant a la pèrdua de posició dels cereals en els cultius. La preeminència continuada d'aquest cultiu es pot observar en els delmes del 1743, on els grans representen el 62 % dels ingressos, fet que mostra la seva importància en la recaptació i el paper predominant que tenien en les terres conreades.⁹³ La presència dels cereals es va reduir al llarg del segle XVIII, quan, tot i l'expansió de les terres de cultiu, els altres productes els guanyaren posicions;⁹⁴ però l'explotació es mantenia per tal d'atendre les necessitats bàsiques de la població.

En els territoris de la batllia i de l'Ebre, el cultiu de l'olivera era destacat des del segle XVI.⁹⁵ La tradició al voltant de l'oli es fa palesa a través dels delmes i els molins, presents a totes les poblacions de la senyoria.⁹⁶ Al segle XVII el cultiu de l'olivera ocupava un 10-15 % de les terres conreades. Uns percentatges que van anar augmentant juntament amb l'interès comercial del producte al segle XVIII, quan va passar a expandir-se un 20-25 %. Al terme de Miravet la proporció era molt superior, tant en les heretats particulars com en les mensuals, i arribà a ocupar quasi el 40 % de l'espai cultivat. En general els percentatges estaven dins dels nombres registrats a Catalunya, excepte el cas de Miravet.⁹⁷ A finals del segle XVIII la introducció i proliferació d'altres conreus reduïren la proporció d'olivers en alguns termes o terrenys, tot i mantenir el seu paper dominant.⁹⁸

L'abundància d'olivers als territoris de la batllia generava una producció d'oli prou important per dedicar-la a l'exportació. En la Taula del General dels anys 1664-1665 i 1677-1679, un 10 % de les eixides són d'oli,⁹⁹ i es complementen amb l'exportació de morca, el solatge de l'oli.¹⁰⁰ Les poblacions que exportaven oli eren Gandesa, Batea, Corbera, el Pinell i la Pobla. El 1679 (abril i maig) van sortir de Gandesa en dues eixides 896 cànters d'oli valorats en 1.770 lliures. El moviment comercial va ser continuat i va anar augmentant al llarg de l'edat moderna. La venda era expansiva en diverses direccions, tant a fora del Principat com en les rutes tradicionals cap a Tortosa i el Camp de Tarragona.¹⁰¹ A finals del segle XVII, la Companyia Cortadellas monopolitzava part de la producció i la comercialització

93. AHN, OM, C. 8263, 23.

94. Cardó (1983: 153-164).

95. Muñoz (2011a: 65-66), Dantí (2005: 32), Dantí (2008: 116-117).

96. La presència de molins d'oli en els dominis de la batllia té el seu origen en època medieval, i s'anaren implantant segons el desenvolupament del cultiu. Serrano (2000: 560).

97. Dantí (2008: 117). A Catalunya, al segle XVII, l'olivera representava un 10-15 % dels cultius. Ferrer (1988: 533-534), Gual (1987: 137). A la Conca hi ha zones on l'extensió de l'olivera té més pes i els percentatges del segle XVIII oscil·len entre el 7-10 % i el 18-22 %.

98. AHN, OM, C.8265(2), 59. A l'heretat i olivar senyorial de Txesa el 1781 es va recomanar plantar moreres, ametllers, garrofers, vinya i nous olivers, ja que es va considerar que els existents eren massa vells, per la qual cosa s'observa clarament que a finals del segle XVIII hi havia un interès creixent per introduir més tipologies de cultius, tot i el paper destacat de l'olivera.

99. ACA, Generalitat, Sèrie D, llig. 4, 131; 132; 133; 134; 135; 136; 137; 138. Llig. 7, 264; 265; 266; 267; 268; 269; 270; 271. Llig. 8, 304; 305; 306; 307; 308; 309; 310. Llig. 12, 451; 452; 453; 454; 455; 456; 457; 458; 459; 460; 461; 462; 463; 464; 465. Llig. 18, 693; 694; 695. Llig. 19, 724; 725; 733; 734; 735; 736. Llig. 20, 776; 777; 778; 779; 780; 781; 782.

100. La morca s'utilitzava sobretot en l'elaboració de sabó. Batea, el Pinell i Miravet són les poblacions que n'exporten, segons la Taula del General del segle XVII.

101. Jordà (1988: 126-131).

a través dels seus arrendaments sobre territoris de la senyoria i dedicava part de l'oli i la morca de la batllia a fer sabó a la seva fàbrica de de Calaf.¹⁰²

L'augment de la producció d'oli, al segle XVIII, va fer palesa la necessitat de nous molins en algunes viles, com va ser el cas de Benissanet i Miravet. Els habitants d'ambdues poblacions havien d'anar a moldre les olives en el molí senyorial de Txesa, dins del terme municipal de Miravet, que es trobava a dues hores de distància des de Benissanet. El fet generava una gran despesa de temps, ja que havien de recórrer camins tortuosos, amb la possibilitat de perdre la càrrega o l'oli durant el trajecte. A Benissanet, davant la precarietat de la situació i la inacció de la senyoria, el poder municipal de la població va decidir edificar un nou molí durant la segona meitat del segle XVIII.¹⁰³ A Miravet, el control de l'orde de l'Hospital fou més efectiu i el 1774 va permetre construir el nou molí en un espai proper a la vila.¹⁰⁴ Com s'ha vist, en aquest municipi l'explotació era molt important, tant en l'àmbit particular com en el senyorial, i el senyor no podia perdre el control sobre aquest monopoli.

La vinya era un dels cultius majoritaris de la batllia i el delme sobre la verema o el vi és especificat en totes les poblacions. Els espais dedicats a la vinya eren desiguals i es diferenciaven dues zones dins de la senyoria: els termes propers al riu Ebre, on la seva presència era menor, i els territoris d'interior, on el seu cultiu tenia un pes major. Una diferenciació acusada per la pròpia formació geogràfica dels diferents termes i que es va establir durant segles, com mostren les diferències esmentades en les formes de delmar.¹⁰⁵ Al segle XVIII l'expansió de la vinya va ser general a tota la batllia, vinculada especialment a la producció i comercialització de l'aiguardent. Les terres dedicades a la vinya arribaren a representar un 20 % o més de l'espai conreat en aquesta centúria. Són valors pròxims a zones on la vinya es va anar expandint a l'època moderna,¹⁰⁶ però lluny dels espais on va arribar a ser majoritària.¹⁰⁷ En algunes zones de l'interior la vinya va arribar a superar els espais dedicats a l'olivera. En els termes propers a l'Ebre els valors eren més baixos, menys a les terres mensals, on els arrendadors donaven un pes destacat a la vinya pel seu interès comercial.

Figura 1
Escut del orde de l'Hospital
al molí d'oli de Miravet

102. Navaro (1977: 141-160), Pérez (1984: 187-232), Sales (1983: 65-81).

103. AHN, OM, C. 8264, 8 i 25. Ortega (1988a: 554-555).

104. AHN, OM, C. 8260(2), 34(2). En el capbreu del 1781 ja es fa referència a aquest nou molí.

105. En els pobles propers a l'Ebre, Miravet, Benissanet, Ginestar i Rasquera, el delme es realitzava sobre la verema, i no sobre el vi elaborat, ja que la producció de vi era tradicionalment escassa.

106. Gual (1997: 134-137), Llop i Sáez (1987: 85).

107. Andreu (1987: 21-23).

En la segona meitat del segle XVII la producció vinícola ja generava un excedent que en permetia la comercialització en alguns municipis de l'interior de la batllia. Segons les dades de la Taula del General, el vi concentrava el 37 % de les eixides i era el producte més exportat, però concentrat únicament a Batea, Gandesa, Corbera i el Pinell.¹⁰⁸ A partir del segle XVIII es van començar a conrear noves terres de menys qualitat però on els ceps s'adaptaven. Se cercava una major producció que, tot i ser de mala qualitat, era dedicada a l'aiguarent, que era venut principalment a Reus i a la zona de Tarragona per a l'exportació.¹⁰⁹ Als pobles de la batllia la comercialització va començar a ser controlada pels arrendataris. A Miravet i Benissanet, a finals de la centúria la Companyia Cortadellas controlava els delmes i algunes de les extensions de terra més importants,¹¹⁰ transformava el vi en aiguarent i el transportava a Reus per vendre'l als comerciants de la ciutat.¹¹¹ La mateixa situació es produïa en els altres municipis de la batllia, on a finals del segle XVIII i inicis del XIX diferents comerciants o la mateixa Companyia tenien les comandes arrendades.¹¹² La petita indústria de l'aiguarent, tot i el control exterior, era d'abast local.¹¹³ A les diferents viles permetia un benefici per als que tenien vinyes i per als que hi podien treballar: els propietaris de trulls i premses, els transportistes, tant traginers com llaguters, mossos o altres.¹¹⁴ El procés explica l'expansió i que la vinya fos un dels principals conreus de la senyoria al segle XIX.¹¹⁵

Els cultius de regadiu ocupaven un espai important, amb una presència més destacada als termes i les partides que tocaven l'Ebre. La magnitud del riu permetia una major infraestructura vinculada als sistemes de reg, amb pous, sínies i safareigs; una abundància d'aigua que també podia ocasionar inconvenients i destruccions durant les crescudes i riuades.¹¹⁶ En les terres d'interior, el regadiu es limitava als espais propers als rierols i les fonts. Aquests conreus es fan presents en els horts dispersos per les viles en diferents partides i termes. A les ribes de l'Ebre, a banda dels horts, hi havia una important presència d'altres conreus vinculats a les necessitats d'aigua, com figueres, moreres o altres arbres fruiters,¹¹⁷ amb tota una infraestructura que en permetia l'expansió.

108. ACA, Generalitat, Sèrie D, llig. 4, 131; 132; 133; 134; 135; 136; 137; 138. Llig. 7, 264; 265; 266; 267; 268; 269; 270; 271. Llig. 8, 304; 305; 306; 307; 308; 309; 310. Llig. 12, 451; 452; 453; 454; 455; 456; 457; 458. Llig. 18, 693; 694; 695. Llig. 19, 724; 725; 733; 734; 735; 736. Llig. 20, 776; 777; 778. A Batea concentrava el 87 % de les eixides de vi, cosa que demostra l'empenta comercial i productiva de la vila, ja que, segons els percentatges sobre les terres, era la que tenia major extensió vinícola al segle XVII.

109. Andreu (1987: 37-41), Vilar (1979: 224 i 355-361).

110. AHN, OM, C. 8265(1), 22, 29, 46, 75, 46 i 77.

111. Vinaixa (1999: 113-115), Pérez (1984: 187-232). La Companyia controlava els arrendaments de la zona ebrenca de la batllia.

112. AHN, OM, C. 8265(1), 30, 31 i 39. A Batea la comanda estava arrendada a Pere Valls, comerciant de Tarragona; a Corbera i el Pinell, des del 1797, ho estava a la Companyia Cortadellas.

113. Vilar (1979: 361).

114. Vinaixa (1999: 113-114).

115. Ferrer (1988: 533-534).

116. Muñoz (2011c: 265-268).

117. Es desconeixen quins arbres fruiters eren més nombrosos; era una producció puntual dedicada a l'autoconsum. En la carta de poblament de Miravet del 1626 es diu que no hi ha arbres fruiters però se'n poden plantar. Capítol 9. Orte-

Al segle XVII els horts ocupaven, com a màxim, un 5-10 % de l'espai cultivat, uns percentatges que tendiren a augmentar. Al segle XVIII, en les viles properes a l'Ebre, sumant la superfície dedicada a les figueres i les moreres, el volum va arribar a l'entorn del 30 %. Les terres irrigades eren força escasses en el conjunt de la senyoria, on predominava el secà davant la falta de cursos d'aigua destacats en les zones d'interior. En els espais propers a l'Ebre la quantitat era superior, però encara quedaven lluny dels percentatges dels nuclis on el regadiu era majoritari i en expansió.¹¹⁸ El nombre d'horts de les confessions particulars augmentà durant el 1700 a Corbera i Benissanet. També apareixen elements com pous, sínies o petites propietats de regadiu amb una casa, registrades a Miravet, Benissanet i Ginestar. Aquests sistemes es van anar imposant en espais on hi havia una major facilitat per accedir a l'aigua. L'expansió de les zones de regadiu va ser limitada per la manca de grans iniciatives que desenvolupessin aquests conreus a l'Ebre. La gran fragmentació de les terres pròximes al riu limitava les millores de gran envergadura, que es limitaven a les propietats de majors dimensions, que estaven en mans de les companyies comercials que les tenien arrendades.¹¹⁹

Les plantacions de moreres es van expandir a la vall de l'Ebre a partir del segle XVI.¹²⁰ En aquesta època es van generalitzar al llevant peninsular i es van anar introduint a la zona riberenca de la batllia. La superfície dedicada al cultiu podia arribar al 10 %, o més, a Miravet, Benissanet i Ginestar.¹²¹ Al segle XVIII es va expandir en les terres mensals a causa de l'interès creixent de la comercialització de la seda, però els percentatges encara eren molt lluny dels de les zones de cultiu del País Valencià.¹²² A finals de la centúria la producció de les moreres es dedicava a l'elaboració de filats de seda i estava sota el control de la Companyia Cortadellas, com a arrendatària de les poblacions de la vora de l'Ebre.¹²³

La resta de l'espai dedicat al cultiu estava ocupat per altres conreus de secà, com els ametllers i els garrofers. L'expansió es va fer efectiva en la segona meitat del segle XVII i especialment al llarg del XVIII. A la Taula del General s'hi registren eixides de garrofes el 1663

ga (1988c: 181-182). ACA, Generalitat, Sèrie D, llig. 10, 387. Llig. 12, 458. Llig. 19, 763. En la Taula del General es registren eixides de taronges a Miravet i al Pinell en la segona meitat del segle XVII.

118. Sarríó (1998: 110). A la Ribera Baixa (València) al segle XVII la meitat de l'espai es dedicava al regadiu. Peris (2008: 128-129). Durant el segle XVIII en algunes zones de València el regadiu va assolir més del 90 % de l'espai cultivat. Aquests volums només eren comparables amb els d'alguns municipis com Alguaire, Manresa, Balaguer i Mataró, on el regadiu abastava un 25-30 %.

119. Vilar (1979: 201, 266 i 270-272). AHN, OM, 8265(2), 59. El 1787, després de la gran riuada, el mateix castellà d'Amposta va enviar una carta on deia com s'havien de millorar algunes d'aquestes terres afectades per la crescuda del riu i que estaven arrendades.

120. Ortega (1990: 16).

121. A Ginestar, a principis del segle XIX, es destacava l'abundància de seda. Castellvell (2014a: 133).

122. Dantí (2008: 118). A les zones de màxima producció del País Valencià les moreres concentraven el 70-80 % de l'espai conreat. Benítez (1980: 257-272).

123. Destinaven el seu producte, i el que compraven als veïns de les viles, a la comercialització, i el transportaven cap a Manresa. Vinaixa (1999: 118-119).

i el 1664 a Miravet, però d'escàs valor,¹²⁴ i en aquest moment també es produeixen eixides d'ametlles a Corbera. En aquests anys els dos cultius s'anaren estenent pel territori i al llarg del segle XVIII arribaren a ocupar un 5-10 % de l'espai conreat. El 1787 el senyor va recomanar plantar tres-cents ametllers a Txesa i a l'Alcúdia, a Miravet.¹²⁵ Aquesta evolució va fer que, a Ginestar, als inicis del segle XIX l'ametller fos considerat un dels cultius predominants.¹²⁶ L'expansió dels dos productes anava en paral·lel a les terres valencianes i del Camp de Tarragona, amb volums de cultius i de producció molt més elevats, lligats a una demanda en creixement.¹²⁷

La ramaderia i els animals de corral també formaven part de la producció alimentària i comercial de la batllia. La llibertat que el senyor havia concedit sobre les herbes i pastures dels seus termes garantia el manteniment dels ramats i l'expansió.¹²⁸ Els ramats de corders i cabrits eren els més abundants en el conjunt de la senyoria. Els delmes sobre aquests animals afectaven totes les poblacions, mostra de la seva tradició i importància.¹²⁹ A causa de la falta de fonts no es pot quantificar el nombre de caps de bestiar i el pes econòmic específic que van tenir. La crisi del segle XVII i les dificultats derivades de la Guerra de Successió van fer reduir el nombre de ramats al territori, que es va recuperar al llarg del segle XVIII. El 1722 només es registren sis negociants de bestiar al Pinell, que comerciaven amb ovelles, moltons i corders.¹³⁰ En les rendes del 1743 el delme dels corders només aportava ingressos a Batea i la Pobla,¹³¹ i no donava cap valor a la resta de municipis. En la segona meitat del segle XVIII la situació va anar canviant i la ramaderia de corders i ovelles es va anar expandint clarament en alguns espais de la senyoria, juntament amb la cria de cavalleries i bous.¹³² L'augment dels ramats va generar conflictes amb els agricultors, ja que els animals anaven solts i entraven als camps de cultiu. Davant de les queixes dels pagesos, a Ginestar la situació va finalitzar el 1770 en un plet en què tres ramaders de la vila van reclamar el seu dret a deixar el bestiar solt, fet que es volia prohi-

124. ACA, Generalitat, Sèrie D, llig. 9, 321; 322; 323; 324; 325; 326; 327. Llig. 10, 385; 386; 387; 388; 389; 390; 391. Llig. 12, 451; 452; 453; 454; 455; 456; 457; 458. Llig. 20, 776; 777; 778. Llig. 19, 763, 764, 765, 766. La majoria d'eixides de garrofes es produeixen a Miravet; la resta són al Pinell i a Ginestar.

125. AHN, OM, C. 8265(2), 59.

126. Castellvell (2014a: 133).

127. Dantí (2008: 119). A Castelló de la Plana el garrofer va arribar a significar el 30 % del valor de tots els conreus. Vilar (1979: 355-356). La demanda d'ametlles va fer augmentar-ne la producció al segle XVIII, sobretot en relació amb els torrons. Cardó (1983: 165-172).

128. Vegeu sobre la llibertat i els espais de pastura les p. 234-235.

129. A Miravet i Benissanet els delmes sobre corders i cabrits no es van introduir fins a la redacció de noves cartes de poblament després de l'expulsió. Miravet, capítol 12. Ortega (1988c: 182). Benissanet, capítol 14. Ortega (1990: 71).

130. ACA, Hacienda, llig. 3568/005. El 1722 els negociants de ramats al Pinell i els beneficis consignats són: Joan Amposta (per ovelles, 18 lliures a l'any), Pau Serres (per ovelles, 24 lliures), Pere Olesa (per moltons, 40 lliures), Valentí Espinós (per cabres, 15 lliures), Gregori Espinós (per cabres, 15 lliures) i Cosme Gasull (per cabres, 20 lliures). En els altres municipis amb informació (Batea i Ginestar) no s'hi registren negociants.

131. AHN, OM, C. 8263, 23.

132. Castellvell (2014a: 132-145).

bir.¹³³ En aquest mateix període la conflictivitat entre agricultors i ramaders fou recurrent en altres llocs del territori català arran del creixement dels caps de bestiar i la necessitat d'espais de pastura.¹³⁴ En un plet del 1770 es deixa clar que els ramats havien augmentat força en les poblacions de la batllia que tocaven al riu Ebre: «han tenido y tiene hoy en dia mas ganado mayor de mulas y vacuno que no tenian en el año 1744 todos los demas vezinos del Ginestar, de las vilas de Miravet i Benissanet».¹³⁵ En concret, es coneix que a Miravet el 1794 hi havia tres o quatre ramats de cabrits i ovelles, amb uns mil cinquanta caps de bestiar, i que els arrendataris de l'Illa de Putxó la dedicaven a la cria i engreix de mules i rucs.¹³⁶

Durant els segles XVII i XVIII la producció de la batllia es va reforçar econòmicament amb alguns oficis que generaven una activitat complementària. A banda dels dedicats a les necessitats i a la demanda local, com ferrers, fusters, paletes, sastres, espartenyers o teixidors, n'existien d'altres que generaven un volum de negoci o necessitaven una infraestructura superior. Els més destacats, d'entre aquells dels quals hi ha informació, eren la fabricació de cabassos i graneres, la ceràmica i les teuleries. Van generar un intens moviment productiu en expansió a l'època moderna. Els cabassos i les graneres eren una petita indústria en algunes poblacions de la senyoria i la producció es dedicava a l'exportació.¹³⁷ La palma de bargalló, el material emprat per a la seva elaboració, podia ser recollida pels habitants gràcies a la llibertat que tenien sobre les herbes.¹³⁸ Era un producte assequible que permetia un benefici ràpid, atès que amb ella elaboraven estris de molta utilitat que es venien fàcilment. Les eixides de la Taula del General de la segona meitat del segle XVII mostren el pes d'aquesta producció.¹³⁹ Un 15 % del total de les sortides eren de cabassos i cabassets, i un 7 % eren de graneres. A escala local, al Pinell les eixides de cabassos representaven un 44 % i a Miravet les de graneres, un 36 %. Al segle XVIII la seva producció i exportació continuava sent elevada, i era una ajuda important per a l'economia de les famílies amb pocs recursos. L'alta explotació i la falta de matèria primera va fer que els habitants d'algunes viles anessin als termes veïns a buscar-ne.¹⁴⁰

133. ACA, Real Audiencia, Pleitos Civiles, 15800. «Derecho de apacentar ganado mayor sueltos y sin encabestrar por el termino de Ginestar». Els ramaders de Ginestar són Jaume Navarro, Josep Domènech i Josep Borràs, i feia quaranta anys que es dedicaven al comerç de matxos, mules i bous, per això volien conservar el dret de tenir els animals solts, com era costum.

134. Vilar (1979: 245-250), Andreu (1987: 33), Bringué i Sanllehy (2008: 197).

135. ACA, Real Audiencia, Pleitos Civiles, 15800, f. 37.

136. Vinaixa (1999: 120-121).

137. Dantí (2005: 43-43).

138. Els censos que pagaven sobre els termes els donaven la llibertat de gaudir de les seves herbes sense cap impediment.

139. ACA, Generalitat, Sèrie D, llig. 4, 131; 132; 133; 134; 135; 136; 137; 138. Sèrie D, llig. 7, 264; 265; 266; 267; 268; 269; 270; 271. Llig. 9, 321; 322; 323; 324; 325; 326; 327. Llig. 10, 385; 386; 387; 388; 389; 390; 391. Llig. 12, 451; 452; 453; 454; 455; 456; 457; 458. Llig. 18, 693; 694; 695. Llig. 19, 724; 725; 763; 764; 765; 766. Llig. 20, 776; 777; 778. Les eixides de cabassos i graneres es documenten a Batea, Corbera, el Pinell, Miravet i Ginestar.

140. Vinaixa (1999: 129).

La indústria terrissaire es concentrava a Miravet, població que mantenia una tradició vinculada a l'elaboració de ceràmica des del període musulmà.¹⁴¹ Al segle XVIII les confessions particulars de forns per coure la ceràmica van augmentar progressivament, de manera que passaren de tenir-ne un el 1655, a cinc el 1703 i set el 1781, els quals eren al costat de botigues de figures o ceràmica.¹⁴² A finals de la centúria a Miravet hi havia deu forns on es feien gerres i cànters, i el 1787 hi havia registrats com a canterers disset homes,¹⁴³ que residien en l'anomenat carrer o barri d'obradors, un espai als afores del poble dedicat a la ceràmica.

L'evolució de la producció agrícola, ramadera i artesanal de la batllia va ser irregular al llarg del període estudiat, a causa de les diferents crisis i moments expansius. La falta de fonts documentals quantitatives i seriades no permet aprofundir gaire en alguns d'aquests moments. Malgrat les limitacions, es pot veure que els casos més crítics se situaren a la meitat del segle XVII i inicis del XVIII, marcats per les males collites, els episodis bèl·lics i un retrocés comercial. Els principals períodes expansius es localitzaren en la segona meitat dels segles XVII i XVIII, moments de clara recuperació i amb un augment productiu que va permetre una major especialització i comercialització. Part de l'evolució econòmica de la batllia de Miravet s'emmarca dins dels processos generals desenvolupats a Catalunya i la Mediterrània en aquests dos segles, amb les peculiaritats derivades del seu propi context i àmbit geogràfic.

Bibliografia citada

- ANDREU SUGRANYES, J. (1987). *Economia i societat a Reus durant la crisi de l'Antic Règim*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- ARDIT, M. (1993). *Els homes i la terra del País Valencià (segles XVI-XVIII)*. Barcelona: Curial.
- BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, R. (1980). «Producción y consumo en la huerta de Valencia en la primera mitad del siglo XVIII (El caso del monasterio de El Puig)». Dins *Actes du 1er Colloque sur le Pays Velencien a l'Epoque Moderne*. Pau: Université de Pau et des Pays de l'Adour, p. 257-272.
- BLADÉ DESUMBILA, A. (1966). *El Castell de Miravet*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- BRINGUÉ, J.M.; SANLEHY, M.A. (2008). «Boscós, pastures i ramaderia». Dins E. GIRALT (dir.). *Història agrària dels Països Catalans. Edat moderna*. Vol. III. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, p. 171-233.
- CAMINAL, M. et al. (1978). «Moviment de l'ingrés senyorial a Catalunya (1770-1835)», *Recerques*, núm. 8, p. 51-73.

141. Sáez (1991: 15-17). El manteniment de la població musulmana a Miravet després de la conquesta cristiana va assegurar la continuïtat de l'ofici. A més, tenien accés a les matèries primeres.

142. Les botigues de figures o ceràmica eren espais dedicats a la producció i l'emmagatzematge de les peces. L'alt nombre de terrissa produïda necessitava uns espais de treball especials, a més que ocupava zones de les cases particulars dels artesans.

143. Vinaixa (1999: 127-129).

- CARDÓ I SOLER, J. (1983). *L'evolució dels conreus del Camp de Tarragona a partir del segle XVIII*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs.
- CASTELLS I CALZADA, N. (1987). «La peste de mediados del siglo XVII en Catalunya». Dins *I Congrés Hispano Luso Italià de Demografia Històrica*. Barcelona: Associació de Demografia Històrica, p. 104-112.
- CASTELLVELL, V. (2014a). «Ginestar al segle XVIII». Dins *Ginestar pàgines d'història*. Ginestar: Ajuntament de Ginestar, p. 132-145.
- CASTELLVELL, V. (2014b). «Dos plets del segle XVIII motivats per l'augment de la ramaderia local». Dins *Ginestar pàgines d'història*. Ginestar: Ajuntament de Ginestar, p. 146-157.
- CONGOST, R. (2008). «Una societat rural dinàmica i canviant. El segle XVIII». Dins E. GIRALT (dir.). *Història agrària dels Països Catalans. Edat moderna*. Vol. III. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, p. 559-583.
- DANTÍ, J. (2005). «Les terres de l'Ebre als segles XVII-XVIII. Entre Catalunya, València i Aragó». Dins J. DANTÍ (coord.). *Ciutats, viles i pobles a la xarxa urbana de la Catalunya Moderna*. Barcelona: Rafael Dalmau, p. 15-48.
- DANTÍ, J. (2008). «Els cereals. Retrocés del guaret i conreus intensius». Dins E. GIRALT (dir.). *Història agrària dels Països Catalans. Edat moderna*. Vol. III. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, p. 91-124.
- DURAN PUJOL, M. (1985). «L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)», *Recerques*, núm. 17, p. 7-42.
- ESPINO, A. (2011). «La Guerra de Successió». Dins J. SÁNCHEZ CERVELLÓ. *Història de les Terres de l'Ebre. Història Moderna*. Tortosa: Fundació Privada Il·lucavònia Futur i Universitat Rovira i Virgili, p. 271-285.
- FERRER-ALÒS, LL. (1988). «Organització de la producció agrària a la Catalunya del set-cents», *Pedralbes*, núm. 8, p. 511-534.
- FERRER-ALÒS, LL. (2008). «El segle XVIII: culminació i final d'un model de creixement econòmic agrari». Dins E. GIRALT (dir.). *Història agrària dels Països Catalans. Edat moderna*. Vol. III. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, p. 55-90.
- FONT RIUS, J.M. (1983). *Cartas de població i franquicia de Cataluña*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- GIFRE RIBES, P. (2008). «Temps de crisi i de transformacions productives (1580-1680)». Dins E. GIRALT (dir.). *Història agrària dels Països Catalans. Edat moderna*. Vol. III. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, p. 31-54.
- GUAL VILÀ, V. (1987). *Terra i guerra (Rocafort de Queralt a l'Edat Moderna)*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- GUAL VILÀ, V. (1997). «L'espai agrícola de la Conca de Barberà (segles XVI-XIX)», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 11, p. 131-150.
- HERNÁNDEZ I CARDONA, A.M. (2000). *Olesa al final del segle XVIII segons les respostes de Joan Boada al qüestionari de Zamora*. Olesa de Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- IGLÉSIES, J. (1966). *La realitat comarcal a Catalunya*. Barcelona: Bruguera.

- JORDÀ, A. (1982). «Delmes i drets senyorials de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem a l'Espluga de Francolí», *Aplec de treballs*, núm. 4, p. 193-201.
- JORDÀ, A. (1988). *Poder i comerç a la ciutat de Tarragona s. XVIII*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- LLOP, J.; SÁEZ, A. (1987). «El capbreu de Masricart». Dins *La Canonja: llocs, termes i un capbreu*. La Canonja: Centre d'Estudis Canongins Ponç de Castellví, p. 29-127.
- MAISO GONZÁLEZ, J. (1987). «La peste aragonesa de 1651-1654». Dins *I Congrés Hispano Luso Italià de Demografia Històrica*. Barcelona: Associació de Demografia Històrica, p. 136-143.
- MARISTANY, C. (2003). «Els segles XVI i XVII». Dins P. ANGUERA. *Història General de Reus*. Vol. II. Reus: Ajuntament de Reus, p. 37-71.
- MUÑOZ I SEBASTIÀ, J.-H. (2002). «La Guerra dels Segadors a les Terres de l'Ebre (1640-1651)», *Recerca*, núm. 6, p. 43-77.
- MUÑOZ I SEBASTIÀ, J.-H. (2011a). «L'economia dels segles XVI i XVII». Dins J. SÁNCHEZ CERVELLÓ (ed.). *Història de les Terres de l'Ebre. Història moderna*. Tortosa: Fundació Privada Il·lervavònia Futur i Universitat Rovira i Virgili, p. 65-71.
- MUÑOZ I SEBASTIÀ, J.-H. (2011b). «La Guerra dels Segadors al territori ebrenc». Dins J. SÁNCHEZ CERVELLÓ (ed.). *Història de les Terres de l'Ebre. Història moderna*. Tortosa: Fundació Privada Il·lervavònia Futur i Universitat Rovira i Virgili, p. 241-255.
- MUÑOZ I SEBASTIÀ, J.-H. (2011c). «Les calamitats naturals: riudes, sequeres i plagues». Dins J. SÁNCHEZ CERVELLÓ (ed.). *Història de les Terres de l'Ebre. Història moderna*. Tortosa: Fundació Privada Il·lervavònia Futur i Universitat Rovira i Virgili, p. 265-268.
- MUÑOZ I SEBASTIÀ, J.-H. (2011d). «L'augment demogràfic i l'ocupació del territori». Dins J. SÁNCHEZ CERVELLÓ (ed.). *Història de les Terres de l'Ebre. Història moderna*. Tortosa: Fundació Privada Il·lervavònia Futur i Universitat Rovira i Virgili, p. 303-311.
- NAVARRO MIRALLES, L.J. (1977). «La Compañía de Aragón (1777)», *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, núm. 5, p. 141-160.
- ORTEGA PÉREZ, P. (1985). «El Capbreu de Miravet de 1659. Aspectos sociales y económicos», *Quaderns d'Història Tarraconense*, núm. 5, p. 77-99.
- ORTEGA PÉREZ, P. (1988a). «Cambios en la elaboración de aceite y frenos a la modernización en la Ribera d'Ebre a mediados del siglo XVIII», *Pedralbes*, núm. 8, p. 549-556.
- ORTEGA PÉREZ, P. (1988b). «De mudéjares a moriscos. Algunas reflexiones en torno a las relaciones sociales y de producción y la conflictividad religiosa: el caso de la Ribera d'Ebre», *Miscel·lània de Textos Medievals*, núm. 4, p. 319-333.
- ORTEGA PÉREZ, P. (1988c). *La Orden de San Juan de San Juan y Miravet (primera mitad del siglo XVII)*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- ORTEGA PÉREZ, P. (1990). *Els hospitalers a la Ribera d'Ebre. Benissanet ss. XVI-XVIII*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- PÉREZ SARRIÓN, G. (1984). «Capital comercial catalán y periferización aragonesa en el siglo XVIII. Los Cortadellas y la "Compañía de Aragón"», *Pedralbes*, núm. 4, p. 187-232.
- QUEROL, E.; MUÑOZ, J.-H. (2004). *La Guerra dels Segadors a Tortosa (1640-1651)*. Valls: Cossetània.

- RECASENS, J.M. (1963). *El Corregimiento de Tarragona en el último cuarto del siglo XVIII. Aspectos económicos y político-sociales*. Tarragona: Reial Societat Arqueològica Tarraconense.
- RIERA I MELIS, A. (2017). *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana*. Barcelona: IEC.
- ROVIRA I GÓMEZ, S.-J. (1979). *La desamortització dels béns de l'Església a la província de Tarragona (1835-1845)*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer.
- ROYO, J. (1988). *Un señorío valenciano de la Orden del Hospital: La Encomienda de Torrent*. Torrent: Institut d'Estudis Comarcals.
- SÁEZ, J.M. (1991). *La terrissa miravetana*. Móra d'Ebre: Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre.
- SALES, N. (1983). «Ramblers, traginers i mules (s. XVIII-XIX)», *Recerques. Història, Economia i Cultura*, núm. 13, p. 65-81.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep (2016). «La Guerra del Francès a les Terres de l'Ebre (1808-1814)». Dins R. SALVADÓ POY i J. MARTÍNEZ TOMÁS (eds.). *200 anys de la fi de la Guerra del Francès a les Terres de l'Ebre. Actes del Congrés d'Història i Arqueologia*. Benicarló: Onada, p. 77-96.
- SANS I TRAVÉ, J.M. (1966). «Còpia de la crida dels moriscos». Dins *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*. Vol. III. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 953-955.
- SARRIÓ, E. (1998). *El capbreu de l'Albalat de la Ribera de 1636*. Albalat de la Ribera: Ajuntament d'Albalat de la Ribera.
- SERRA I PUIG, E. (2008). «La propietat. Mercat de la terra i evolució de la renda (segles XVI i XVII)». Dins E. GIRALT (dir.). *Història agrària dels Països Catalans. Edat moderna*. Vol. III. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, p. 511-557.
- SERRA, E.; TORRES, X. (1993). «Catalunya Vella i Catalunya Nova a l'època moderna: el règim feudal català a través de les baronies de Plegamans i Ciutadilla (segles XV-XVII)». Dins *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica. Siglos XII-XIX*. Vol. I. Saragossa: Institución Fernando el Católico, p. 337-352.
- SERRANO DAURA, J. (1993). «Notes sobre els moriscos als dominis de l'Orde de l'Hospital a la Ribera d'Ebre», *Quaderns d'Història Tarraconense*, núm. 12, p. 8-65.
- SERRANO DAURA, J. (1994). *La Poble de Massaluca*. La Poble de Massaluca: Ajuntament de la Poble de Massaluca.
- SERRANO DAURA, J. (1995). «Usos i pràctiques dels moriscos d'Ascó, Benissanet i Miravet (1610)», *Miscel·lània del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre*, núm. 9, p. 31-42.
- SERRANO DAURA, J. (1997a). *El conflicte catalanoaragonès pel territori de la Ribera d'Ebre i de la Terra Alta*. Ascó: Ajuntament d'Ascó.
- SERRANO DAURA, J. (1997b). *La Torre de l'Espanyol (Ribera d'Ebre). Història, règim senyorial i aspectes del seu antic dret local, en particular les Costums de 1517*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- SERRANO DAURA, J. (2000). *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX). Comandes de Miravet, d'Horta, d'Ascó i de Vilalba i baronies de Flix i Entença*. Lleida: Pagès.
- SERRANO DAURA, J. (2004). «La projecció del dret de Lleida», *Revista de Dret Històric Català*, núm. 3, p. 233-258.

- SERRANO DAURA, J. (2005). *L'organització econòmica dels dominis dels ordres militars a la Catalunya Nova. Comandes d'Horta, d'Ascó i de Villalba i batllia de Miravet*. Batea: Centre d'Estudis de la Terra Alta.
- SERRANO DAURA, J. (2010). «L'establiment de la població cristiana: la vila i el terme», *Miscel·lània del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre*, núm. 21, p. 237-250.
- SERRANO DAURA, J. (2015). «La concessió dels Costums de la batllia de Miravet», *Revista de Dret Històric Català*, núm. 14, p. 273-304.
- TEIXIDÓ I MONTALÀ, J. (1997). *Població, societat i economia a la vila de Cabra del Camp al segle XVIII*. Valls: Consell Comarcal de l'Alt Camp.
- VALLS I TABERNER, F. (1992). *Els Costums de Miravet*. Saragossa: Universidad de Málaga.
- VICEDO, E. (1991). *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del Set-cents. Producció, propietat i renda*. Barcelona: Crítica.
- VILAR, P. (1979). *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Barcelona: Edicions 62.
- VINAIXA MIRÓ, J.R. (1999). *Miravet, un poble de l'Ebre català a la fi del segle XVIII*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- VINAIXA MIRÓ, J.R. (2016). «L'ocupació francesa a les Terres de l'Ebre». Dins *200 anys de la fi de la Guerra del Francès a les Terres de l'Ebre. Actes del Congrés d'Història i d'Arqueologia*. Benicarló: Onada, p. 97-116.
- VINAIXA, J.R. (2018). *Pobles i gent de l'Ebre a la Catalunya del segle XVIII (Ribera d'Ebre, 1775-1799)*. Valls: Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre.